

tömeges tipológiai fontoskodássá válik olykor... A látványelemzés gyakran szemantikai görögtűzbe, alkalmi látványosságba csap át, a hevesen gesztikuláló mondatszerkesztés pedig, a megannyi tudálékos közbevetéssel, félbetört szentenciákkal szintén a figyelemfelkeltés, a nyelvi önreflexió eszközének bizonyul. A felfokozott érzékenységu önszemléletben, a technokratizált látószögben szükségképpen fordulnak ki a mondatok, s kerülnek a szövegalkotási műhelyproblémák is reflektorfénybe.

A GONOSZ SIKER összességében tisztességes esszéírói szándék, hősies, egzisztenciális súlyú esszéírói akarat és túlzott koncentráció emlékműve. A beszűkülte, nehézkesen váltó önmagához minduntalan visszakanyarodó esszéírói kíváncsiság, mintegy a slágeren keresztül, utat nyit az elemzésekben a poétikai önszemlélet vizsgálatát kizárólagossá tévő értelmezési babonáknak. A hősies tanulságkutatás elővigyázatos, együtt érző leltára végső soron mégis egy humanista élet- és műanalízis és egy átfogó és inspiráló közelségélmény esszéraktárát alkotja meg.

Margittai Gábor

BEETHOVEN ÉS AZ ÉLŐ HAGYOMÁNY

Beethoven: The Symphonies
Daniel Barenboim, Berliner Staatskapelle,
Chor der Deutschen Staatsoper Berlin
Soile Isokoski, soprán; Rosemarie Lang, alt;
Robert Gambill, tenor; René Pape, basszus
TELDEC 6 CD

A BIELEFELDER-KATALOG, a legnagyobb európai hanglemezt-katalógus 2000-es kiadása ezen az új felvételen kívül Beethoven kilenc szimfóniájának harminchárom kapható összkiadását tartja nyilván, nem beszélve az egyes darabok számtalan felvételéről. Felvetődik a kérdés, hogy mi értelme van a ciklus harmincnyedik kiadását is piacra dobni. Az egykor csodagyerekként pódiumra lépő s azóta zongoraművészként és karmesterként is nagy karriert befutott Daniel Barenboim művészi pályafutásának ötvenedik évfordulóját ünnepelte meg

ezzel az 1999 májusától júliusáig elkészített felvételsorozattal. Tapintatlan, de jogos a kérdés, hogy az eredmény az önünneplésen túl művészi kvalitásával is igazolja-e a vállalkozást.

A zenei előadó-művészetben mérhetetlen különbség van egy mű *lejátszása* és *eljátszása* között. A művet *le* lehet játszani abszolút szövegűen, a zenei karakterek pontos felidézésével, a színgazdagság és az eufónia magas fokán, a felület perfekcionizmusával anélkül, hogy a darab *el* volna játszva. Az előadó ilyenkor a mű minden elemét végeredménynek, adottságnak tekinti, aminek csak hangot kell adni. A zeneművet *el*játszani azonban sokkal többet jelent: lehatolni a hangok viszonyait, felszabadítani az e viszonyokban rejlő energiákat, feszültségeket és feloldások dialektikájában belülről kibontani, keletkezésében realizálni a zenei anyag mozgását, mintegy újra-komponálni a művet. A zenei alaprepertoár darabjai esetében – s ha valami ebbe az alaprepertoárba tartozik, úgy Beethoven szimfóniatermése mindenképpen – kiforrott és erős előadási hagyomány uralkodik, melyet a hangrögzítés, a lemezipar végképp széleskörűen ismertté tett. Ez a hagyomány már a XIX. században kialakult, s az általam ismert legkorábbi hangzó dokumentum, Arthur Nikisch 1913-as 5. SZIMFÓNIA-felvétele óta pontosan követhető terjedése. Igaz, a XX. század első felének karmesteróriásai, Toscanini, Furtwängler, Bruno Walter, Klemperer a maguk stílusát nyomták rá az általuk interpretált művekre, így a Beethoven-szimfóniákra is, de az interpretációtörténet folytonosságát, elevenségét és hitelességét mégis a kismesterek (az egyszerűség kedvéért hadd mondjam így, bár ez a megnevezés sokukkal szemben méltánytalan) és zenekaraik biztosították. Nem a kiemelkedő zseni stílusa volt a norma, hanem a hagyományé – itt érvényes a fiatal Lukács megfogalmazása: a stílus a folytatható formai megoldás. Az interpretációtörténet szubsztanciális rétegében nem az eredetiség, az újdonság volt a fő érték és a követelmény, nem valamely *karmester* Beethovenje, hanem Beethoven műve úgy, ahogy az a tradícióban belül értelmeződött – a tradíciót kellett elhangzáról elhangzásra életményszerűvé emelni. Ez a tradíció, ez a klasszikus tradíció persze világgéphez kötődött. Egy olyan világgéphez, mely a világot egységben látta, végső fokon harmóniát tételezett fel

benne, s pontos ízlést alakított ki a szépséggel, az ellentmondások, ellentétek, konfliktusok belső arányosításával és külső kiegyensúlyozásával kapcsolatban. Nem kell itt bizonygatni, hogy ez alól a világkép alól kiment a történelem, s logikus, hogy ennek megvannak a következményei a zenei előadó-művészet érvényességére nézve is. A stílus őrzése – a tapasztalat szerint – eltolódott az *eljátszástól* a *lejátszás* felé, a felszín szépsége, klasszicitása, az eufónia felé. A flott előadás mélyén valójában – ha lehet így mondani – nem *történik meg* a zene. A Beethoven-szimfóniáknak számos ilyen előadásával, felvételével találkozhatunk. A Beethoven-szimfóniák interpretációja is a historikus irányzattól kapott vérátömlesztést, Roger Norrington, Nikolaus Harnoncourt, John Eliot Gardiner, Frans Brüggen és zenekaraik egy új, artikuláltabb, kontrasztosabb és belsőleg mozgékonyabb előadási paradigmával látszottak leváltani a tradicionális előadásmódot.

Barenboim felvételének előjelei nem voltak a legjobbak. A Beethoven-szimfóniákkal egyidejűleg készítette el a FIDELIO felvételét a LEONORA-nyitányokkal. Ez a lemezkiadvány jelent meg korábban, s az interpretáció felületességével és statikusságával gyanakvást keltett a szimfóniák előadásával szemben is. Ehhez képest a felvétel kellemes meglepetést okoz. Úgy látszik, Barenboim ezt tekintette szívügyének, reprezentatív produkciójának, erre összpontosította erőit, s ez elszívta energiáit és ihletét az opera s a nyitányok belső megmunkálásától.

A Berliini Állami Zenekar – amely egyszerűen a Berliini Állami Opera zenekara is – hatalmas tradícióval rendelkezik a Beethoven-szimfóniák előadása terén. Elődje, a Királyi-Porosz Udvari Zenekar játszotta – kortársként – először e szimfóniákat Berlinben, s a művek azóta is folyamatosan repertoárjának részei, gyakran teljes, ciklikus előadás formájában is. Előadási hagyományuk tehát gyökeres, folytonos és eleven. Maga a zenekar magas színvonalú együttes, s ha nem rendelkezik is Bécsi vagy a Berliini Filharmonikusok hangzásvarázsával, tónusa minden szekcióban nemes, az összjáték pontos, a hangzás magvas, és homogeneitása tökéletes.

Daniel Barenboim egyáltalán nem értékesíti a historikus irányzat felismeréseit, eredményeit, konzekvenciáit, ő egyértelműen a nagy

klasszikus tradícióhoz kapcsolódik, azt folytatja. Nagyon felkészült muzsikussal, zongoraművészként eleve jól ismeri a beethoveni idiómát, s karmesterként ugyanolyan fokon mind a partitúrát, mind előadási hagyományát. 1992 óta főzeneigazgatója a Berliini Állami Operának, tehát vezetője a Berliini Állami Zenekarnak. Zenekar és karmester így szerencsésen találkozik a tradícióban. De mindez nem, a bensőséges stílusismeret sem biztosítja a szimfóniák érvényes *eljátszását*. Barenboim azonban nemcsak hogy tökéletesen átlátja a darabok szerkezeti és funkcionális összefüggéseit-logikáját, de képes is felszabadítani a bennük rejlő erőket. Az egymás utánt képes mindvégig *egymásból következéssé* átalakítani és a zenei forma, a zenei folyamat így dinamikus bomlik ki előttünk – ha szabad visszatérnem korábbi megfogalmazásomhoz –, *megtörténik* a zene, a mű valóban mintegy előttünk keletkezik. Ez egyebek között azért lehetséges, mert Barenboim felismeri és kifejti a Beethoven-szimfóniák erős drámaiságát. Hegel írta Mozart szimfóniáival kapcsolatban: „Mozart szimfóniáiban – alkotójuk nagy mestere volt a hangszerelésnek s értelemmel teljes, éppoly eleven, mint világos változatosságának is – az egyes hangszerek váltakozását gyakran drámai koncertálásnak, egyfajta párbeszédnek érzem, amelyben részint az egyik hangszer jellege elmegy addig a pontig, ahol a másik hangszer jellege van indikálva és előkészítve, részint az egyik hangszer válaszol a másiknak, vagy meghozza azt, aminek megfelelő kifejezése nem adatott meg az előző hangszer hangzásának, úgyhogy ezáltal a legbájosabb módon létrejön a hangzásnak és visszhangzásnak, az elkezdésnek, a folytatásnak és kiegészítésnek párbeszéde.” Mozart esetében a zene-történet egyik legnagyobb dramatikusanak gondolkodásmódja sugárzik át a szimfóniákra is, ezzel szemben Beethoven esetében egy zenedrámái életműben nem realizálódott nagy drámai tehetség szorul bele mintegy a szimfóniákba. Mindenesetre Hegel leírása Beethoven szimfóniáira éppolyan érvényes, mint Mozartéira, bár talán nem mindenhol a „*legbájosabb módon*” kifejezést találjuk a legpontosabbnak. Barenboim, az operakarmester világosan látja és szuggesztíven mutatja meg a Beethoven-szimfóniák dialogikus és drámai jellegét. A feszült drámaiság (amely a dialogikus jelleg mellett olykor lenyűgöző fokozásokban és tetőpontokban nyilatkozik meg) másfelől meg-

ejtő melódiaérzékkel, kantabilitással párosul – s ez megint az operai tapasztalat termékenysé-
gére vall.

A szimfónia Beethovenél nagy változáson ment keresztül, fajsúlya jelentősen megnőtt; Thomas Mann-i kifejezéssel élve „*a csak zenéből az általános szellemi szférába emelkedő muzika*” lett. Tétélei erősen individuálisak, és feszültségekkel teli távolságot tartanak egymástól. A kilenc szimfónia harminchét tétele így összességében (terjedelmesebb szimfónia-oeuvre-ökhöz képest is) mérhetetlenül nagy spektrumot, valóságos totalitást jelenít meg – egész zenei univerzum. Ezt élményképességgel és kifejezőképességgel követni, bejárni, át-
fogni a nagy művészi teljesítmények közé tartozik. Barenboimnak hiánytalanul sikerül. S noha a „nagy” stílushoz kapcsolódik, mégis pontosan érzékelteti az egyes szimfóniák közötti dimenziókülönbségeket. Az 1. és 2. SZIMFÓNIA esetében nem robbantja szét a haydnyi kereteket, de ezeken belül már érzékelteti azokat a szilajabb hangokat, amelyek csak később fognak elementáris erőre szert tenni. Az interpretációk sorában pontosan kiderül az a hatalmas ugrás, amelyet a 3. SZIMFÓNIA, az EROICA képvisel az első kettőhöz képest. Ennek óriási dimenzióinál már kamatozik Barenboimnak, a kiváló Wagner-karmesternek a tapasztalata a hosszú, nagy terjedelmű zenei folyamatok feszültségének fenntartása, a nagybani formálás tekintetében. A karmester képes átadni magát az egyes szimfóniák saját világának, a 4. SZIMFÓNIA fantáziaszerű szabad csapongása és az 5. súlyos, lapidáris tömörsége éles karakterkülönbséggel, de azonos hitelességgel szólal meg. Hasonló a helyzet a 6. (PASTORALE) SZIMFÓNIA laza oldottságának és a 7. felfokozott, szenvedélyes ünnepélyességének és tánceksztázisának viszonylatában. A 8. SZIMFÓNIA-ban egy művön belül, a szélső tétel szilajságának és a belső tétel kedélyességének kontrasztjában jelenik meg ez a kettősség. S végül a 9. SZIMFÓNIA-ban sikerül követni azt a hatalmas továbblépést, amely minden addig elképzelhető szimfóniát maga mögött hagy, sikerül azonos szuggesztivitással felidézni az első két tétel békétlen keresését, gyötrődését, a harmadik tétel abszolút békéjét és harmóniáját, végtelen dallamosságát s végül a negyedik tétel komplexitását és monumentalitását. Barenboim minden szimfónia minden

tételkarakterét pontosan tolmácsolja, mégsem veszélyezteti a művek egységét, s minden szimfónia karakterét pontosan tolmácsolja, mégis evidenssé teszi a szimfónia-oeuvre egységét.

Ha sok rossz tapasztalat alapján hajlamosak voltunk azt hinni, hogy a Beethoven-szimfóniák előadásának tradicionális paradigmája kimerült, elvesztette gyökereit és felélte tartalékait, s a historikus irányzat végleg leváltotta, ez a felvételsorozat felhívja a figyelmet arra, hogy a művészet mégsem követi olyan közvetlenül az általános szellemtörténeti folyamatokat, mint ahogy a művészettudomány s a művészeti irányzatok melletti elköteleződés látni szeretné. Daniel Barenboim és a Berliini Állami Zenekar Beethoven-szimfónia-összkiadása arról tanúskodik, hogy a nagy hagyomány még feltámasztható, folytatható, érvényes lehet. A tartalmas tradíció ereje és a tehetség megcsúfolhatja a művészettörténet és -filozófia világórját.

Fodor Géza

George Orwell

EGY KÖNYVKRITIKUS VALLOMÁSAI

Boros Attila fordítása

Egy hideg és állott levegőjű legénylakásban, ahol mozdulni sem lehet a csikkek garmadáitól s a félig kiürített teáscsészéktől, ócska hálóköntösében egy férfi ül a roskatag asztalnál, porlepte irathalmi közt frógépének próbálván helyet szorítani. Legszívesebben az egész paksamétát a szemétkosárba dobná, ám az is tele van csordultig, azonfölül a megválaszolatlan levelek és a kifizetetlen számlák között talán akad még egy néhány pennyre szóló csekk is, amit szinte biztos, hogy elfelejtett beváltani a takarékbán. Ráadásul néhány boríték feladójának címét is át kellene másolnia a noteszébe; annak viszont nyoma veszett. Ő pedig százszor inkább lenne öngyilkos, hogysem a noteszét (vagy bármi mást) nekilásson keresgél-
ni.

Ez az ember harmincöt éves, de ötvennek